PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

“QUTADG`U BILIG” ASARIDA TA’LIM-TARBIYA MASALALARI

Kucharova Kumush
Samarqand davlat pedagogika instituti
tillar fakulteti o‘zbek tili va adabiyot yo‘nalishi
118 - guruh talabasi

Annotatsiya. Til va madaniyatning o‘zaro uyg‘unligi jamiyat taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Til faqatgina kommunikativ vosita bo‘lib qolmay, balki xalqning madaniy merosi, axloqiy qarashlari hamda milliy identitetini ifodalovchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi [3:207]. Shu nuqtayi nazardan, Qutadg‘u Bilig asari Yusuf Xos Hojib tomonidan ta’lim va tarbiya masalalarini til hamda madaniyat bilan uzviy bog‘liq holda yoritgan muhim manba sifatida ahamiyat kasb etadi. Mazkur asarda ta’lim-tarbiya jarayoni falsafiy yondashuv asosida talqin qilinib, uning jamiyat va madaniyat rivojidagi o‘rni keng ko‘lamda tahlil etiladi.

Til va madaniyat uyg‘unligi ta’lim tizimining asosiy metodologik asoslaridan biri bo‘lib, bu g‘oya Qutadg‘u Biligda ham badiiy-falsafiy tarzda ifodalangan. Asarda farzand tarbiyasiga oid qarashlar quyidagi mazmunda aks etadi: bola tarbiyasi oilada boshlanishi, uning ma’naviy shakllanishi esa to‘g‘ri ustoz tanlash orqali davom ettirilishi zarurligi ta’kidlanadi. Mazkur fikrlar ota-onaning farzand tarbiyasidagi mas’uliyati hamda ta’lim jarayonida ustozning o‘rni muhim ekanini ko‘rsatadi. Til va madaniyat uyg‘unligi nuqtayi nazaridan yondashilganda, ushbu qarashlar bolaning tarbiyasi nafaqat oilaviy muhitda, balki jamiyatning madaniy va axloqiy qadriyatlari asosida shakllanishi lozimligini ifodalaydi.[1]

Bundan tashqari, Qutadg‘u Bilig asarida bilim va axloqiy tarbiyaning o‘zaro bog‘liqligi alohida ta’kidlanadi. Asarda keltirilgan fikrga ko‘ra, yosh avlodga bilim bilan birga odob-axloqni ham singdirish ularning ma’naviy kamolotida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi hamda bu holat insonning baxtli va barkamol hayot kechirishiga zamin yaratadi. Ushbu qarash zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘un bo‘lib, shaxsning to‘laqonli rivojlanishi nafaqat bilim darajasi, balki axloqiy yetuklik bilan ham belgilanishini ko‘rsatadi. Lev Vygotskiy ta’lim jarayonida tilning o‘rnini inson tafakkurining shakllanishi hamda ijtimoiylashuv jarayonining asosiy omili sifatida izohlaydi. Uning fikricha, til shaxs rivojlanishida markaziy vosita bo‘lib, jamiyatda individning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, til va madaniyatning jamiyat taraqqiyotiga ta’siri bevosita va bilvosita shakllarda namoyon bo‘ladi.

Qutadg‘u Biligda adolat va axloqiy me’yorlar davlat barqarorligi va jamiyat farovonligining asosiy sharti sifatida talqin etiladi. Asarda adolatning yo‘qligi davlat tizimining zaiflashishiga, axloqiy qadriyatlarning susayishi esa ijtimoiy inqirozga olib kelishi mumkinligi ta’kidlanadi. Bu fikrlar davlat boshqaruvi va ijtimoiy munosabatlarda ma’naviy tamoyillarning ustuvorligini asoslaydi. Jerome Bruner til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni madaniy ma’nolar tizimi sifatida izohlaydi hamda madaniyatning asosiy uzatuvchi vositasi til ekanligini qayd etadi. Ushbu ilmiy qarash Qutadg‘u Biligda ilgari surilgan g‘oyalar bilan mazmunan uyg‘un bo‘lib, unda ham til va madaniyat orqali ta’lim-tarbiya jarayonini mustahkamlash g‘oyasi asosiy o‘rinni egallaydi.[2]

Umuman olganda, Qutadg‘u Bilig asari ta’lim-tarbiya, axloq, adolat hamda til va madaniyat uyg‘unligi kabi dolzarb masalalarni kompleks tarzda yoritib beradi. Unda ta’lim jarayoni faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, balki axloqiy tarbiya va amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘un

[1] Safarov Sh. Ma’naviyat asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003.

[2] Hakimov N. Turkiy adabiyot va axloqiy tarbiya masalalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.

holda amalga oshirilishi zarurligi asoslab beriladi. Mazkur tadqiqot asarda ilgari surilgan g‘oyalarni zamonaviy ilmiy yondashuvlar bilan bog‘lab, uning bugungi ta’lim tizimi uchun ham dolzarbligini ko‘rsatadi. Ma’naviyat va axloqiy tarbiya har qanday jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida baholanadi. Bu jarayonda xalqning ma’naviy merosi, adabiy an’analari hamda tarixiy manbalari muhim ahamiyat kasb etadi. Turkiy xalqlar ma’naviy merosida alohida o‘rin egallagan asarlardan biri Qutadg‘u Bilig bo‘lib, uning muallifi Yusuf Xos Hojib hisoblanadi. Mazkur asar nafaqat davlat boshqaruvi va siyosiy tizimga oid qarashlarni, balki inson shaxsining ma’naviy-axloqiy kamoloti, tarbiyasi hamda yetuklikka erishish jarayoniga doir g‘oyalarni ham qamrab oladi.

XI asrda yashab ijod etgan Yusuf Xos Hojib Qutadg‘u Bilig orqali insonni ma’naviy va axloqiy jihatdan komillikka yetaklovchi qadriyatlarni targ‘ib qilgan. Asar nomidagi “Qutadg‘u” so‘zi saodatga eltuvchi ma’nosini, “bilig” esa bilim va ma’rifat tushunchalarini anglatadi. Shu jihatdan asarning asosiy g‘oyasi insonni baxt va ma’rifat sari yetaklashdan iborat ekanligi namoyon bo‘ladi. Mazkur asardagi qarashlar zamonaviy aksiologik yondashuv, ya’ni qadriyatlar falsafasi bilan uzviy bog‘liqdir. Aksiologiya ta’lim va tarbiya jarayonida ma’naviy, axloqiy va madaniy qadriyatlarning o‘rnini aniqlash hamda ularni shakllantirishga xizmat qiladi. Qutadg‘u Biligda ushbu yondashuv badiiy-falsafiy obrazlar orqali ifodalangan bo‘lib, Kunto‘g‘di (adolat), Aytoldi (baxt), O‘g‘dulmish (aql) va Odgurmish (zuhd va ruhiy poklik) kabi qahramonlar orqali asosiy qadriyatlar tizimi aks ettiriladi.

Asar ta’lim va tarbiya masalalarini faqat o‘rta asrlar kontekstida emas, balki zamonaviy pedagogik qarashlar nuqtayi nazaridan ham ahamiyatli manba sifatida ko‘rsatadi. Unda insonning ichki dunyosi, axloqiy mas’uliyati, ilmga intilishi, vijdon va adolat kabi tushunchalar markaziy o‘rinni egallaydi. Shu orqali yosh avlodning nafaqat bilimli, balki ma’naviy yetuk shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur bo‘lgan g‘oyaviy asoslar yaratiladi.

Qutadg‘u Biligda ilgari surilgan qadriyatlar tizimi inson kamolotini ta’minlashga qaratilgan yaxlit konseptual yondashuv sifatida talqin qilinadi. Mazkur g‘oyalar bugungi ta’lim tizimida ham dolzarbligini saqlab qolmoqda va yoshlarni ma’rifatli, axloqli hamda mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Yusuf Xos Hojib inson tarbiyasini faqat oilaviy muhit bilan cheklamay, uni jamiyat va davlat boshqaruvi darajasida ham muhim ijtimoiy jarayon sifatida talqin etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hakimov N. Turkiy adabiyot va axloqiy tarbiya masalalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
2. Hayitmetov A. O‘rta asrlar turkiy adabiyoti va uning tarixiy ahamiyati. – Toshkent: Fan, 1983.
3. Qurbonova M. Aksiologiya va ta’limda qadriyatlar tizimi. – Toshkent: Iqtisodiyot va ta’lim, 2018.
4. Safarov Sh. Ma’naviyat asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003.
5. Abdullayeva D. Tarbiya nazariyasi: Aksiologik yondashuv asosida. – Toshkent: Ta’lim, 2019.
6. Berdyayev N.A. Filosofiya tvorchestva, kulturы i iskusstva. – Moskva: Respublika, 1994.
7. Husanov Q. O‘zbek xalq pedagogikasida axloqiy qadriyatlar. – Toshkent: O‘zbekiston, 2007.
8. Nishonova S. Ta’limda aksiologik yondashuv va uning amaliy ahamiyati. // “Pedagogika ilmi” jurnali, 2020, №4. – B. 42–47.